

wawakunap ñawinan

Añaskitu

Iskay chunka jisaq'unniyuq, N° 29. Abril - 2002

Suplemento del Corasur Ñawpaqitan N° 97

Wawaq kawsaynin t'ikarinanpaq

Wawakunapis jallp'amanta t'ukurinku

Jallp'aqa kawsay

Mana chayri mana
kawsasunmanchu

ANASKITUÑATAQ QILLQARIMUSUNKICHIK:

Milluni, Piusilla
La Maica, Vacas
Raqaypanpa, Kuyupaya,
Sanipaya,
Mizque, Carrasco, Aiquile,
Tukma, Chapare, Tiraque,
waquna ima

Munasqa wawakuna:
Uk jatun napaykuyta chayachimuykichik tukuy

"Añaskitu" p'anqata ñawiqkunaman.
Kay iskay waranga iskayniyuq watapi, nuqañataq
qillqamusqaykichiq, ñawpaqtaqa pachi niykichiq cartasta
apachimusqaykichiqmanta, chay nuqapaq jatun kusiy,
mana qankunawanri, piwantaq parlanarikuymanri.

Kay watapi WAWAQ KAWSAYNIN T'IKARINANPAQ nisqata
llank'arisunchik, castilla simipi ninku "DERECHOS DEL
NIÑO INDIGENA". Qhawarisunchiq imaynatataq
wawakuna chaqrapatapi kawsachkanchik, ima
llank'aykunata ruwachkanchik, ima ruwaykunapitaq
yanaparinchiq, manachay llakiypichu kawsanchiq.
Chantapis educacionmanta, jallp'asninchiqmanta,
yakunchiqmanta, musuq leykunata
kamachisqankumanta, imata t'ukurichkankichik?
Tukuy chaykunamanta parlarispa kasunchik. ¿Imayna
rich'asunki?, imatawantaq parlarisunmanri? cartas niqta
willariwayku. Nuqapis yachasqayta willarimusqaykichik.

Chayllata kay kutipi qillqarimuni, sumaqlata
karikuychis, waq kutikama.

Misimantawan juk'uchamantawan

Qillqarimun: Miler Copajira
Colegio: René Barrientos Ortuño.
Piusilla Ilaqtitamanta

Uk p'unchay tata
juk'ucha putututa
waqachisqa,
Juk'uchakuna
tantakunankupaq,
jinallamanta
tukuyninku
tantakuspa
kasqanku,

Chaypitaq
Misimanta
parlaspa
kasqanku. uknin
juk'uchaga
nisqa: -"¿Chay
Misimanta
imaynatataq
ayqisuuman?"
nisqa.

Chay nirisaptinku
Misiqa ukllata
rikhurimusqa,
rikhurimuptinkamataq
juk'uchasqa atin mana
atin ayqikusqanku.
Aswan juch'uy
juk'uchataq mana
ayqiyta atisqachu.

Campana

Jinallapi Msiqa chupanmanta uña
juk'uchataqa jay'irpasqa, jinapis
ayqillasqapuni juk'uchitaqa
kacharichikunankama.

Misitaq manchay
Juk'uchata
ayqichisqanmanta
manchay llakisqa
ghipanmanta
qhewaspa,
ghipakusqa.
Juk'uchakunata
aslymanta
wanusqanku.

"Mana jallp'a kaptin n

Kay pasaq watamantapacha tukuy niqta purichkani imaynatá wawakuna kawsakuchkanku chayta qhawarimurqani. Challwamayukama chayaraqani, Vacas jap'iypi, chaypitaq wawakunawan jallp'amanta parlarikurqayku.

Mana jallp'a kawsasunmanch kaptinpis ma kawsasun

Pasaq "Añaskitukunapi" ñapis kay jallp'amanta parlarirqanchiqña. Tukuniqpi pisi jallp'ayuqkunaqa kunankamapis jallp'arayku maqanakuchkallankupuni.

Chayniqta wawakunata tapurirqani jallp'amanta ima ninkutaq. Kay jinata kutiqhiwarqanku:

Jallp'anchis, valen kawsanapaq

Papata, habasta, cebadata tarpunapaq. Chaywanqa puquptinkama wayk'unchik, chantataq sumaq alimento nuqanchispaq. Chaywantaq astawan wiñanchik, chaywan kawsanchik.

Jallp'aqa puquchin tu imata, chayman churaptinchikqa parit puquchillantaq.

"Kikillantaq jallp'awanqa wasitapis ruwakunchiq, adobe ruwanapaq waliqllataq, chaywantaq wasi ruwakuytawankama jallp'awan llut'aykurinchiq, chay wasisitupi tiyakunchik, chay jallp'itamanta ruwarispa, ma ilawanchikchu, mana chayri ma kawsasunmanchu i?"

Emilia Vargas Chura / Ximona Cuchallo Garibay / Shely Luisa Tomasa Vargas / Marcela Malaga Guaman / No grado UE CCoobabana Sindicato Chailwanteya - WAKAS

"Jallp'aqa chaymanta p'utuyku, chaypi chayma

na kawsasunmanchu"

optin ma
mana yaku
hallataq
manchu

Añaskitu: Kayta Uyarirqani...

Jaqay Gran Chaco chiqapi, Tarija llaqtapi, mana jallp'ayuq runa masikuna Pananti chiqapi jatun jallpayuk patronesmanta, ukchhikan jallp'ata kacharichiyta munarqanku, patronestaq chay runa masikunata wañurachirqanku....

"...Ari, nuqapis uyarirqani, jallp'amanta chay waqcha runakunata urqusqanku nin. Paykuna jark'akusqanku, chaypitaq chunka kimsa watayuk lluqallituta. wañuchisqanku nin. llakiy i?"

"¿Imaynatá chayta ruwankumanri? Mana runataqa wanchinankunchu. Patrones jatuchiq jallp'asniyuqa mana chayta ruwanankuchu, carcelman ripunanku tiyan. Llakiy imaynatá uk lluqallituta wañuchinkuri".

kuy
pis

"Chay patronesta suwas ninkupuni, runa masiqa seguro qhichuy munachkarqanku jallp'ataqa, chaypi kawsakunankupaq. Chay tukuy runata urqunqanku nisarqanku. Chay patronesqa ancha malditos kanku, ni jayk'aq ni pita wanchinankuchu. Waqcha runaptapis derechoyku tiyan uk juch'uy jallp'itapi kawsakunaykupaq".

kawsayninchik,
lank'anchik, chaymanta mikhuyku,
nta kawsayku"

RAYMIKUNAY NINCHIK CARNAVAL

Pukllay raymi comunidadespi ruwakunña, wawakuna chay raymipi pukllarinku, takirinku ima.

Nuqapis Vacas chiqata, Mizquepi ima chay raymita qhawarimurqani, wawakunata waturikamurqani. Paykuna kayjinata willariwanku:

"Atisqaykuta musphachiyku"

"Kay carnavalespi phukuchuswan comparsasta ch'anqayku, qhupuyuta phaskachkaptinkutaq, atisqaykuta musphachiyku, ñaraq p'illusta, membrillosta, quesosta, higosta, paltosta, colacionesta, granadasta, uvasta sullk'asniykuwan mikhuriyku. Uktawanpis aswan tutitaña kutirqamuytawan, uktawan ajinata ruwallaykutaq".

Imillitas mana musphachinkuchu, aswantapis phukuchuswan ch'anqachikunku, ayqiykachakunku".

Ninku:
Fernando
Sanchez
Cristhian
Quando
Khurumayu-
Mizque.

Castilla simipi qhupuyukunamanta kay Jinata willariwarqanku:
Soy Ariel Fernando Machado Sejas
Tengo 11 años, vivo en Qunchupata, Mizque.
Estudia en el Colegio Eufremio Vizcarra

"Nos ideamos coplas"

"Cuando nosotros queremos cantar en carnavales cantamos pues, nos ideamos las coplas. Nosotros buscamos la tatalita, allá abajo he encontrado, y mi papá no ha querido cortar, a última hora se han desanimado.

A los qhupuyus todo lo que producimos colocamos papa, tomate, vainas, cebolla, maíz. Además que a mi papá yo le ayudo, porque se *thamir*, se pastear las vacas, hasta que mi papa piqchea.

Al año vamos hacer qhupuyus, a mi me gusta cantar y bailar. Las coplas nos tenemos que inventar, no tenemos que copiarnos de la radio, porque es una vergüenza".

"Tipa Tipa comunidadpi qhupuyuta ruwarirqayku"

“Carnavalpiqa misk'i mikhunata wayk'uriyku”

“Carnavalpiqa mamakunayku t'imputa wayk'unku”

“Repollota laqhiraytawan calderapi chayachinku, papata, aychantinta chayachinku, aguadutapis cebollantinta, tomatentinta chayachillankutaq, arrostapis phatachinku”.

“Chay mikhunata sapa comparsa yaykumuptin jaywanku, runa chukukuqmanpis jaywallankutaq. Qhupuyupi qhichunakuta phaskanankupaq warak'ata k'ataq, k'ataq nichinku. Nuqayku chaykama pakaysitumanta chay qhupuyupi kaqta musphachichkayku”.

“Mamaykuta carnavalespi yanapayku. Repollosta rantimuyku, mamayku yarwiwan t'islunanpaqtaq, nuqaykutaq frutasta jaywayku”.

Willariwanchik: Fernando Sanchez, Cristhian Ovando-Mizque

Khurumayu-Mizque chiqapi, t'impu mikhunata mikhurikuchkanku

“Carnavalpiqa takipayanakuyku”

Mizque chiqapiqa acordolata aysaspa takirinku, Vacas chiqapitaq takiyapanarikunku:

“Nuqayku wakichikuyku chay takipayanakupi atipanaykupaq, chaywantaq ropa rantikunaykupaq, tiyusniykupis yachachiwayku, nuqayku sapitaykumantapis takiy t'uqyachiyku. Mana acordionista kasqanrayku paykunawan jamuyku, phisqataq kayku. Nuqayku munayku wakin lluqallitus takinallankutataq, watapaq takipayanakunaykupaq”

Kayta parlarqanku Pimpollitos Sanq'lyanimanta
José Luis Durán (10 años)
Zulma Rojas Olivera (10 años)

Tijera

Hay
carnavalcito
mendi charanguito
Mizqueman jamunki
wasypi qhupuyito.

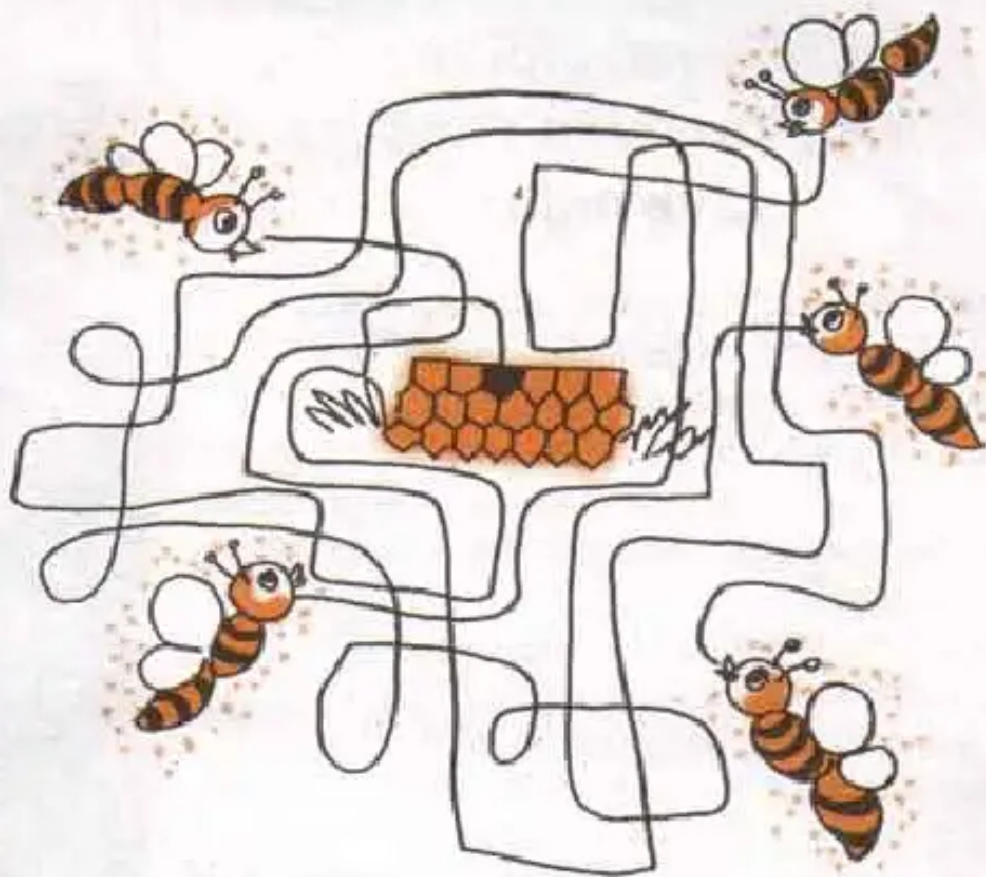
La dueña de
casa
se llama Tomasa
si no me dan chicha
embargo tu casa.

Usqaysitullata
chay warapuykita
si ma achkatachu
uk vasisitullata

Pukllarikuna

Kay phisqa
abejitas atipanakupi
miskiman chayayta
muchkanku.
Paykunamanta uknillan
yanta tarispa chayanqa.

Manachu qankuna
yanta tariyta
yanapariwaqchis?
qillqanawan yanninta
rikuchiy.

Imas imas kanman Imapunitaq kanman...

Añaskituu, kay
imasmarikunata Ximena Cuchallo,
Challwamayumanta (Vacas)
apachimusunki?. Nawirina?

Maman
takinman
wawantaq
tusunman

Imas imas kanman
uk urqupi nichkanman
Don juan, don juan
Ima kanman

Jaqay puntapi
uk runa jatun
kunkayuk, kanman
makisniyuk, umayuk,
simiyuk, chakisniyuk
ima kanman.

Uk runa iskay
ñawisniyuk
uk chakillawan

Kay imasmarikunaq kutichiyñinta, sapa laqhipi "Añaskitu" p'anqapi
ñawirispa mask'ariy. Tariytwantaq sapa imasmariyman qillqaykuy.

